

ҚЫТАЙДЫҢ ЖАҢА КИБЕР ҚАУІПСІЗДІК ЕРЕЖЕЛЕРІ ЖӘНЕ ЫҚТИМАЛ ӘСЕРІ

Сандық төлемдер мен интернетті пайдаланушылардың ең көп санына ие ұялы байланыс қызметтері бойынша әлемдегі ең ірі цифрлық нарық болған Қытай өзінің киберқауіпсіздігін күшейте түсуде. Қытай президенті Си Цзиньпиннің 2020 жылы деректерді еңбек, технология, жер және капиталмен бірге бесінші «өндіріс факторы» ретінде қабылданған деректерге негізделген басқару көзқарасына сәйкес, 2021 жылы деректерді сақтау, деректерді беру және жеке деректердің құпиялылығын басқару бойынша бірқатар жаңа ережелер енгізді. Қытай үкіметі киберәлемдегі ережелерді әзірлеу бойынша іс-қимылдарын күшейте отырып, киберқауіпсіздік пен дамып келе жатқан технологияларды біріктіруге жәрдемдесу арқылы 2023 жылға қарай киберқауіпсіздік технологияларында серпіліс жасауды мақсат етеді.

Атап айтқанда, 2021 жылдың шілдесінде Қытай Индустрия және ақпараттық технологиялар министрлігі киберқауіпсіздік саласын 2023 жылға қарай жыл сайынғы 15%-дық өсіммен 250 миллиард юаньға (38,6 миллиард доллар) жеткізу мақсатымен 2021-2023 жылдарды қамтитын киберқауіпсіздік саласы үшін жоспар жобасын жариялады. Жоспар энергетика, қаржы, көлік, денсаулық сақтау және білім бере отырып, деректерді қорғау технологияларын зерттеу және қолдану арқылы 5G, жасанды интеллект, үлкен деректер және бұлтты есептеу технологияларының желілік қауіпсіздігін нығайтуға бағытталған. Бұған қол жеткізу үшін Қытай билігі киберқауіпсіздікке инвестицияларды көбейтуді және деректерді қорғау технологияларын жақсартуды мақсат етіп отыр. Қытайдың киберқауіпсіздік нарығы 2020 жылы киберқауіпсіздікпен айналысатын 3000-нан астам кәсіпорынның қатысуымен 170 миллиард юаньға (26,6 миллиард доллар) жетті, бұл 2015 жылмен салыстырғанда екі есе көп.

Жоспар жобасы Қытай билігінің маусымда 13-ші Бүкілқытайлық халық өкілдері жиналысы Тұрақты комитетінің 29-шы сессиясында қабылданған және 2021 жылдың 1 қыркүйегінде күшіне енген Деректерді қорғау туралы жаңа заң жобасын әзірлеу кезінде пайда болды. Деректер қауіпсіздігі жаңа Заңдағы басты басымдықтардың бірі болып саналады. Аталмыш Заң сонымен қатар деректер технологияларын зерттеу мен әзірлеу, деректерді сақтау, пайдалану,

тасымалдау және сатуға бағытталған. Құжат ең алдымен деректерді локализациялауды, яғни деректер қауіпсіздігін бақылауды күшейтуге бағытталған, бұл Қытайда өндірілген барлық деректердің Қытайда сақталуы керек екендігін білдіреді. Ірі халықаралық компаниялар өндірген деректерін ел ішінде сақтауы және тиісті реттеуші органдардың тексеруінен өтуі қажет, әйтпесе олар 100,000 юаньнан (15,660 доллар) кем емес және 1 миллион юаньнан (156 934 доллар) аспайтын айыппұл төлейді. Сонымен қатар, кейбір жағдайларда айыппұлдар 10 миллион юаньнан (1,56 миллиард доллар) асып, тіпті операциялық лицензиядан айырылулары мүмкін.

Деректерді қорғау туралы заңмен және киберқауіпсіздік индустриясы жоспарының жобасымен қатар, 2021 жылдың қарашасында күшіне енген Бүкілқытайлық халық өкілдері жиналысының Тұрақты комитеті тамызда Жеке ақпаратты қорғау туралы заңын (PIPL) қабылдады. PIPL Қытайдың ішінде және одан тыс жерде Қытай азаматтары үшін жеке ақпаратты қорғау ережелерін анықтайды. Заң жеке ақпаратты өңдеу ережелерін кеңейтіп, әлеуетті әлеуметтік мәселелерге жауап ретінде кескіндерді және жеке тұлғаны анықтайтын ақпаратты жинауға және жеке ақпаратқа қатысты эксклюзивті құқықтар мен рәсімдерге қатысты жаңа ережелерді қамтиды. Жеке ақпарат «электрондық түрде немесе басқа тәсілдермен сақталған жеке тұлға туралы кез келген ақпарат» ретінде анықталады. Көріп отырғанымыздай, барлық үш құжат Қытайдағы барлық деректерді құру процестерін қорғауға бағытталған киберкеңістіктің ұлттық кешенді құрылымының бөлігі ретінде әзірленген. Қабылданған жобалар Қытайда деректерді сақтауды талап етумен қатар, құқық қорғау органдарының талабы бойынша тұтынушының жеке ақпаратымен бірге кез келген қажетті ақпаратты сұрау құқығына ие. Сондықтан енгізілген ережелер шетелдік және жергілікті ірі кәсіпорындарға әсер етіп, пайдаланушылардың жеке деректерін қорғауда елеулі қиындықтар туғызып, олардың операциялары мен жалпы қаржылық нарықтарға кедергі келтірді. Сонымен қатар, Қытай үкіметі әсіресе сыртқы нарықтарда IPO-ға өтініш берген қытайлық компанияларға қатысты киберқауіпсіздік туралы заңның қайта қарау жобасын жариялады. Бұл 1 миллионнан астам пайдаланушысына ие

компаниялардан шетелдегі IPO-ға өтінім бермес бұрын нормативтік тексеруден өтуді талап етеді.

Өткенге көз жүгіртсек, Қытайдың негізгі киберқауіпсіздік стратегиясы 2015 жылғы желтоқсанда Си Цзиньпиннің сөйлеген сөзінде айтылды. Техно-ұлтшыл және техно-глобалистік ойлауды ұстана отырып, Қытай үкіметі 2016 жылы Қытайдың киберкеңістікті басқаруға деген көзқарасын нақтылаған бірінші Ұлттық киберкеңістік қауіпсіздік стратегиясын енгізді. Стратегия, экономикалық, саяси, әлеуметтік және мәдени қауіпсіздікпен қатар, Қытайдың киберкеңістіктегі мүдделерін қорғау шараларын қамтыды. 2017 жылы Қытай елдің жаһандық кибертәртіпті қалыптастырудағы рөлін одан әрі нақтылайтын Киберкеңістіктегі халықаралық ынтымақтастық стратегиясын жариялады. Қытай өзін жаһандық киберкеңістікте жетекші держава ретінде қарастырады және киберкеңістіктің жаһандық корпоративтік архитектурасын жобалауға қатысуды мақсат етеді.

Жақында енгізілген жаңа ережелер Қытайдың деректерге қатысты процедураларын бақылау мен қадағалауды арттыру арқылы киберқауіпсіздік ережелерін ілгерілетуге тырысатынын көрсетеді. Үкімет пайдаланушылардан үлкен деректерді өндіруден туындайтын ұлттық қауіпсіздікке ықтимал қауіптердің алдын алуға тырысуда. Киберқауіпсіздік саласындағы оқиғаларға сүйене отырып, кейбір мамандар Қытайдың дербес деректер империясына айналғанын, ал кейбір топ Қытайдың «техно-авторитарлық супердержавка» ретінде расталғанын айтады. Екі жағдайда да Қытай үкіметі орталықтандырылған және беделді тетіктерді құру үшін киберқауіпсіздік ережелерін қатайта отырып, өзінің киберкеңістігінің әлеуетін дамытуда және нығайтуда. Қытайдың киберқауіпсіздікті күшейткен жалғыз ел емес екендігін айтуға болады. Мысалы, АҚШ және басқа цифрлық алпауыттар өздерінің деректер қауіпсіздігін жоғарыдан төмен үйлестіруді орнатуға тырысуда. Кибертехнологиялардың дамуымен қатар күрделі қауіптердің қауіпсіздігі киберкеңістіктің жұмысын қолдау үшін маңызды. Қалай болғанда да, киберқауіпсіздікке қатысты әмбебап заң болмаған жағдайда Қытайдың мұндай кибернұсқалардың үлгісі болуға барлық мүмкіндіктерге ие екенін айтуға болады.

Жазушы: Альбина Мұратбекова,

Еуразия ғылыми-зерттеу институты, Қазақстан

Саясат, сырткы катынастар және кауіпсіздік

- Қазақстан президенті Қасым-Жомарт Тоқаев Еуропалық кеңес төрағасы Шарль Мишельмен кездесті. Тараптар саяси, коммерциялық және экономикалық ынтымақтастыққа баса назар аударып, Қазақстан мен Еуропалық Одақ (ЕО) арасындағы стратегиялық серіктестіктің ахуалы мен үміттерін талқылады. Саясаткерлер халықаралық және аймақтық күн тәртібін, соның ішінде Ауғанстандағы жағдайды да тілге тиек етті. Президент Тоқаев Қазақстан мен ЕО соңғы үш жылда сенімге, өзара құрметке және ортақ басымдықтарға негізделген берік қарым-қатынастар орнатқанын атап өтті (Kazinform, 26.11.2021).
- Кыргызстан Сыртқы істер министрі Руслан Қазақбаев Ашхабадта Түрікменстан Сыртқы істер министрі Рашид Мередовпен кездесті. Тараптар саяси диалогты одан әрі тереңдету мен сауда-экономикалық ынтымақтастықты кеңейтудің маңыздылығын атап өтті. Министрлер бұрын қол жеткізілген уағдаластықтарды жүзеге асыру барысы, соның ішінде кыргыз-түрікмен даму қорын құру және Бішкектегі Түрікменстан іскерлік орталығының құрылысын талқылады. Сонымен қатар, Экономикалық ынтымақтастық ұйымының мәселелері де талқыланды (Kabar, 28.11.2021).
- Сочиде Әзербайжан президенті Илхам Әлиев, Армения премьер-министрі Никол Пашинян және Ресей президенті Владимир Путин кездесіп, мәлімдемеге қол қойды. Президенттер толық атысты тоқтатуға және барлық экономикалық және көліктік коммуникацияларға тосқауыл қоюға қатысты бұрынғы мәлімдемелердің орындалуын талқылады. Мәлімдемелерді дәйекті түрде орындауға пейілділігін растай отырып, тараптар Әзірбайжан-Армения шекарасындағы тұрақтылық пен қауіпсіздікті арттыру үшін шаралар қабылдауға келісті (AzerNews, 27.11.2021).
- Душанбеде Орталық Азия және ЕО елдері сыртқы істер министрлерінің он жетінші кездесуі өтті. Кездесу барысында тараптар Орталық Азия елдері мен ЕО арасындағы саяси, сауда, экономикалық, су-энергетикалық салалардағы өңірлер арасындағы ынтымақтастықты нығайтудағы тиімді ынтымақтастықты талқылады. Атап айтқанда, қатысушылар Ауғанстандағы жағдайға ерекше назар аударып, аймақ елдері мен Ауғанстан арасындағы шекараны қорғаудың маңыздылығын атап өтті (Avesta.tj, 22.11.2021).
- Иранның Түркиядағы елшісі Мұхаммед Фаразманд Иранның Кавказдағы 3+3 форматын қолдайтынын растады. 2020 жылдың қарашасында Түркия президенті Режеп Тайып Ердоған күн тәртібіне шығарған 3+3 форматын Иран, Ресей және Түркия сияқты үш ірі аймақтық державадан және Армения, Әзірбайжан және Грузия сияқты үш Кавказ мемлекетінен тұрады. Елші Кавказдың үш көршілес елі Иран, Ресей және Түркия 2011 жылы Сириядағы шиеленісті бәсеңдету және қантөгісті тоқтатуда табысты тәжірибеге ие болғанын баса айтты (Anadolu Ajansı, 23.11.2021).
- Түркия президенті Режеп Тайып Ердоған Түрікменстанға барып, түрікмен әріптесі Құрбанқұл Бердімұхамедовпен кездесті. Кездесу барысында президенттер екіжақты ынтымақтастыққа қатысты мәселелердің кең ауқымын және ортақ қызығушылық тудыратын маңызды халықаралық мәселелерді талқылады. Кездесулерден кейін тараптар Түркия мен Түрікменстан арасындағы ынтымақтастықтың негізгі бағыттарын қорытындылайтын тоғыз тармақтан тұратын бірлескен мәлімдемеге қол қойды (Dailysabah.com, 27.11.2021).

Экономика, қаржы және энергия

- 2021 жылдың басынан бері Қазақстан мен Бельгия арасындағы екіжақты тауар айналымы 300 миллион доллардан асты. Қазақстанның экспорты түсті металдардан химия өнімдеріне дейін өзгерсе, импорты машиналар, электр жабдықтары, оптикалық аспаптар және химия өнеркәсібі өнімдерінен тұрады. Екі елдің кәсіпкерлері Қазақстанға зығыр экспорттау туралы келісімге келіп, осы шикізатты Қазақстанда өңдейтін кәсіпорын ашып, Қытайға жеткізуді жоспарлап отыр (Qazaq TV, 25.11.2021).
- Өзбекстан адам құқықтары, еңбек стандарттары және қоршаған орта туралы 27 маңызды халықаралық конвенцияны ратификациялады. Нәтижесінде бұл ел Ұлыбританияның жалпыланған преференциялардың кеңейтілген жүйесінен бірінші болып пайда тапты. Осылайша, Өзбекстанда өндірілген 7800-ден астам тауар түрі Ұлыбританияға баж салығынсыз импортталатын болады. Англия Өзбекстанның тоқыма, ауыл шаруашылығы және басқа да өнімдеріне қол жеткізе алады (UzReport, 23.11.2021).
- Өзбекстан жаңартылатын энергия секторын дамытуды жалғастыруда. Жуырда ел президенті Шавкат Мирзиёев 2026 жылға қарай күн және жел электр станцияларының қуатын 8 мың МВт-қа жеткізуді мақсат етіп отыр. Жаңа күн және жел электр станцияларын салу үшін шамамен 6 миллиард долларға құрамдас бөліктер мен материалдар қажет болады деп болжануда. 2022 жылы елдің түрлі аймақтарында жалпы қуаты 900 МВт болатын бес күн электр станциясы салынады (UzReport, 23.11.2021).
- Кыргызстанның Экономика және сауда министрі Данияр Амангелдиев еңбекке жарамды халықтың елден кетуі жалғасып жатқанын хабарлады. 2016-2020 жылдар аралығында ақша аударымдары жалпы ішкі өнімнің 30 пайызын құрады. Бұл көлем бүкіл елдің бюджеттік шығыстарынан асып түсіп, 2,1 миллиард долларға жетті. Сондай-ақ, ақша аударымдары Кыргызстандағы тікелей шетелдік инвестициядан жоғары. Министр елде жаңа кәсіпорындар ашу және қосымша ауыл шаруашылығы жерлерін енгізу арқылы жұмыспен қамтуды қамтамасыз етуді ұсынды (Kabar, 26.11.2021).
- Жақында Түрікменстан-Қытай ынтымақтастығы комитеті Түрікменстан вице-премьері Сердар Бердімұхамедов пен Қытай премьер-министрінің орынбасары Хан Чженнің төрағалығымен онлайн отырыс өткізді. Тараптар цифрлық экономика, қаржы және банк секторлары, төмен көміртекті даму, ауыл шаруашылығы және ресурстарды үнемдеу салаларындағы ынтымақтастықты нығайтуды ұсынды. Сондай-ақ, тараптар отын-энергетикалық кешен бойынша келісімдерді жүзеге асыруды талқылап, бірқатар екіжақты құжаттарға қол қойды (Orient, 23.11.2021).
- Иран мен Әзірбайжан арасындағы екіжақты тауар айналымы артып келеді. Ағымдағы Иран жылының алғашқы жеті айында тауар айналымы 14 пайызға өсті. Иран 7 айда Әзірбайжанға 273 миллион долларлық 466 мың тонна тауар экспорттады. Дәл осы кезеңде Иран Әзірбайжаннан 27 миллион долларға 15 мың тонна тауар импорттаған. 2021 жылы Әзірбайжан Иранның 7 айлық жалпы экспорты бойынша 12-ші және Иранның жалпы импорты бойынша 39-шы орынды иеленді (AzerNews, 24.11.2021).

Қоғам және мәдениет

- Кыргызстанның Білім министрі Болотбек Купешев Қытайдың Кыргызстандағы елшісі Ду Дэньмен кездесті. Тараптар Қытайда оқитын кыргыз студенттеріне шәкіртақы беру және қолдау көрсетуге бағытталған білім және ғылым саласындағы кыргыз-қытай ынтымақтастығының өзекті мәселелерін талқылады. Тараптар кездесу барысында қол жеткізілген уағдаластықтарды жүзеге асыру үшін кешенді зерттеулер жүргізу үшін бірлескен күш салуға келісті (Kabar, 25.11.2021).
- Жапон үкіметі ауруханаларды жақсарту үшін Тәжікстанға 244,443 доллар көлемінде грант бөлді. Грант туралы келісімдерге Жапонияның Тәжікстандағы Төтенше және Өкілетті Елшісі Такаюки Мияшита және алғашы билік өкілдері қол қойды. 2021 жылы Жапония үкіметі Тәжікстанға 21-ге жуық жобаны беріп, 20 жаңа жобаға гранттық келісім-шартқа қол қойды. Жапон үкіметі барлық адамдар үшін жақсы қоғам құруға қолдау көрсетуді жалғастырады және Тәжікстан халқымен жұмыс істеуге ұмтылады (ASIA-Plus, 25.11.2021).
- Түрікменстанның Қазақстандағы елшісі Батыр Режеповтың мәлімдемесіне қарағанда, 2022 жылы Қазақстанда «Түрікменстанның мәдениет күндері» өтеді. Батыр Режепов бұл бастамаға Қазақстан Президентінің жанында Түрікменстанға мемлекеттік сапары түрткі болғанын түсіндірді. Іс-шара Түрікменстан мен Қазақстан арасындағы дипломатиялық қарым-қатынастың бір жылдығына сәйкес келеді (Turkmenportal.com, 24.11.2021).
- Еуропалық Одақ пен Біріккен Ұлттар Ұйымының Қазақстандағы Даму бағдарламасы Орталық Азия елдері үшін Тұрақты даму мақсаттары (ТДМ) бойынша жаңа платформаны іске қосты. Платформа ТМД-ға қол жеткізу үшін Қазақстан, Кыргызстан, Өзбекстан, Тәжікстан және Түрікменстан үкіметтерімен және азаматтық қоғаммен жұмыс істейтін болады. ТДМ платформасы аймақтық тұрақтылық мәселелерін шешу үшін барлық күш-жігерді жұмылдыра отырып, аймақтық деңгейде ел деңгейіндегі күш-жігерді біріктіруде маңызды рөл атқарады (Undp.org, 22.11.2021).
- Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы (ТМД) елдерінің өкілдері Минскіде өткен ТМД ғалымдарының үшінші форумына қатысты. Форумға қатысушылар ТМД-дағы ғылыми және білім саласындағы ынтымақтастықты кеңейту тетіктері мен нысандарын талқылады. Форумның қорытындысы бойынша өкілдер өзара қарым-қатынастың негізгі мақсаттары мен аспектілері, сондай-ақ заманауи зерттеулер жүргізу туралы декларация қабылдады. Бұл бірлескен іс-қимылдар өзара тиімді ынтымақтастық қағидаттарына негізделген болады (Centralasia.news, 27.11.2021).
- Өзбекстан заң шығарушы мәжілісінің адам құқықтары жөніндегі уәкілі Феруза Эшматова бастаған өзбек делегациясы Түркияға барып, Түркияның бас омбудсмені Шериф Малкочпен кездесті. Кездесу барысында Түркия мен Өзбекстан Омбудсмені арасында өзара түсіністік пен ынтымақтастық туралы меморандумға қол қойылды. Құжат екі ел мекемелерінің бірлескен жұмысын жақсартып, екі түркі мемлекеті арасындағы құқық саласындағы жүргізіліп жатқан зерттеулерге ықпал етеді деп күтілуде (Anadolu Ajansı, 22.11.2021).